

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

ГАЛЕЦЬКА НАТАЛІЯ БОГДАНІВНА

УДК 341.242.05(4)

**ФОРМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ
ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДЕРЖАВАМИ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних та правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
РАДАНОВИЧ Наталія Миколаївна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
заступник декана юридичного факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
СТЕЦЕНКО Семен Григорович,
Інститут кримінально-виконавчої служби,
перший заступник начальника

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
БУРЛАЙ Євген Володимирович,
Конституційний Суд України,
заступник керівника Секретаріату –
керівник Управління правової експертизи

Захист відбудеться «15» січня 2016 р. о «10.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14 (зал засідань юридичного факультету, ауд. Г-409)

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5)

Автореферат розісланий «11» грудня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.О. Семків

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зростання ролі міжнародних договорів у регулюванні правовідносин за участю суб'єктів національного права зумовлює актуальність дослідження форм імплементації таких договорів європейськими державами у порівняльно-правовому аспекті.

З розширенням сфери дії міжнародного права змінився підхід до його статусу і характеру дії в національних правових системах. Міжнародні договори, які стосуються прав людини, в силу реалізації принципу верховенства права в низці європейських держав, сприймаються як такі, що можуть наділятися прямою дією і застосовуватися суб'єктами національного права. Також на зміну підходів до статусу й характеру дії міжнародного права впливає участь держав у міждержавних об'єднаннях.

Водночас кожна держава є суверенною у врегулюванні відносин між суб'єктами національного права, а відтак – вільна у виборі форм національної імплементації міжнародних договорів, що, своєю чергою, може впливати на результат національної імплементації, а отже, і на виконання державою своїх міжнародно-правових зобов'язань. Тому порівняння імплементаційної практики європейських держав для аналізу використовуваних форм національної імплементації міжнародних договорів важливе з точки зору розуміння процесу й ефективності виконання державами своїх міжнародно-договірних зобов'язань.

Для України аналіз форм імплементації міжнародних договорів європейськими державами особливо актуальний у зв'язку з її інтеграцією в європейський правовий простір та необхідністю національної імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також низки інших міжнародних договорів. Аналіз європейської практики з цього питання дає можливість удосконалити форми національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна, а також глибше зрозуміти процес імплементації міжнародних зобов'язань європейськими партнерами України.

Форми національної імплементації міжнародних договорів були об'єктом уваги юридичної науки в контексті дослідження співвідношення міжнародного й національного права в європейських державах, проте залишилися малодослідженими в українській юридичній науці з позицій загальної теорії права.

Співвідношення і взаємозв'язок міжнародного і національного права та практику національної імплементації міжнародних договорів досліджували такі вчені як

Л. Адамович, П. Айзман, Є. Аметистов, М. Антонович, Д. Анцилотті, І. Бліщенко, Е. Бредлі, Я. Броунлі, М. Буроменський, В. Буткевич, В. Верещетін, А. Гавердовський, В. Гаврилов, Д. Гом'єн, Г. Даниленко, У. Діке, Д. Джебрін, М. Дженіс, Дж. Джексон, Г. Ігнатенко, К. Економідес, О. Задорожній, В. Карташкін, Р. Кей, Г. Кельзен, А. Курашвілі, Х. Лаутерпахт, Д. Левін, І. Лукашук, С. Марочкін, О. Мережко, В. Мицик, Л. Мінгазов, Р. Мюллерсон, Дж. Пауст, А. Петерс, В. Рібаков, С. Робертс, Д. Слос, А. Талалаєв, Ю. Тихомиров, Г. Тріпель, Дж. Трон, Г. Тункін, Е. Усенко, А. Фердросс, Ч. Хайд, А. Хачатурян, С. Черниченко, Д. Шелтон, Ф. Якобз та ін.

Національну імплементаційну практику окремих європейських держав вивчали, зокрема, А. Барбук, А. Зибайло (Білорусь), І. Карандашов, Б. Зимненко, Б. Осмінін, Л. Рихтикова (Росія), І. Кияниця (Німеччина), Ф. Кореніца (Албанія), В. Зелдін (Угорщина), А. Хамзін (Казахстан), Ю. Вайцюкайте, Т. Клімас (Литва) та ін.

Питанню механізму національної імплементації міжнародного права в Україні (з позицій загальної теорії права, міжнародного права та галузевих юридичних наук) присвятили свої праці такі вчені як В. Денисов, А. Дмитрієв, О. Драчов, В. Євінтов, Є. Зверєв, О. Іванченко, М. Козюбра, П. Мартиненко, В. Паліюк, Н. Пархоменко, Р. Петров, В. Плавич, В. Погорілко, П. Рабінович, М. Раскалей, М. Савенко, В. Скомороха, В. Семенов, Н. Сергієнко, О. Соловійов, С. Стеценко, О. Терлецький, О. Трагнюк, Д. Третьяков, Н. Цись, С. Шевчук та ін. Питанню природи права ЄС та його взаємодії з українським правом присвятили свої праці К. Борчардт, С. Добрянський, М. Гнатовський, Л. Луць, М. Мендес, М. Микієвич, В. Муравйов, А. Розас, О. Шпакович та ін.

Методологію порівняльно-правового дослідження, поняттєво-термінологічне забезпечення механізму імплементації розкрили у своїх працях С. Алексєєв, Є. Бурлай, Р. Давід, К. Жофре-Спінозі, Л. Зівс, Є. Зверєв, Н. Кириловська, К. Кьотц, Л. Луць, М. Марченко, Ю. Ничка, К. Осаке, А. Піголкін, П. Рабінович, Н. Раданович, А. Саїдов, О. Соловійов, О. Тихомиров, Л. Тіунова, Ю. Тихомиров, Дж. Хег, Х. Цвайгерт, В. Чіркін та ін.

Проте з проблематики цього дослідження відсутні монографічні загальнотеоретичні праці. Усе це визначає актуальність теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося на кафедрі теорії та філософії права Львівського національного університету імені Івана Франка в межах тем: «Загальнотеоретичні та філософські аспекти правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U004354), «Актуальні питання правотворення та правозастосування в Україні» (державний реєстраційний номер

0112U003525) і «Техніка та технологія юридичної практики» (державний реєстраційний номер 0115U003954).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є виявлення та характеристика форм національної імплементації міжнародних договорів на основі порівняння імплементаційної практики європейських держав.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких основних *завдань*:

- з'ясувати стан дослідження форм імплементації міжнародних договорів європейськими державами;

- сформулювати поняття форми національної імплементації міжнародних договорів та охарактеризувати її різновиди;

- визначити показники, що дозволяють виявити форми національної імплементації міжнародних договорів у європейських державах;

- проаналізувати виявлені форми національної імплементації міжнародних договорів та з'ясувати фактори, що їх зумовлюють;

- охарактеризувати напрями удосконалення форм національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна.

Об'єкт дослідження – імплементаційна діяльність європейських держав.

Предмет дослідження – закономірності використання європейськими державами форм імплементації міжнародних договорів.

Методологічною основою дослідження є діалектичний підхід до вивчення правових явищ, який використано під час аналізу варіантів співвідношення міжнародного й національного права та розвитку форм національної імплементації міжнародних договорів у європейських державах.

Застосовано порівняльно-правовий, герменевтичний методи, а також метод загальної теорії держави і права. Порівняльно-правовий метод використано під час порівняння імплементаційної практики європейських держав, що дозволило виявити форми національної імплементації міжнародних договорів та здійснити їх класифікацію, а також з'ясувати фактори, що зумовлюють форми національної імплементації міжнародних договорів.

Герменевтичний метод застосовано в процесі тлумачення джерел національного права європейських держав, він також дозволив встановити зміст норм права, які вказують на певну форму національної імплементації міжнародних договорів.

Використання методу загальної теорії держави і права дало можливість сформулювати та визначити ознаки форми національної імплементації міжнародних

договорів, а також з'ясувати закономірності використання європейськими державами форм імплементації міжнародних договорів.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлюється тим, що в українській юридичній науці ця дисертаційна робота є першим порівняльно-правовим дослідженням форм імплементації міжнародних договорів у європейських державах.

У межах здійсненого дослідження одержано результати, які містять наукову новизну:

уперше:

- сформульовано поняття форми національної імплементації міжнародних договорів як сукупності процедур, прийомів і засобів вчинення державою юридично значущих дій, спрямованих на виконання нею своїх міжнародно-договірних зобов'язань;
- визначено показники, що дають можливість виявити форми імплементації міжнародних договорів у державі, до яких віднесено статус та характер дії міжнародного договору в національній правовій системі;
- встановлено, що основною юридично значущою підставою розмежування форм національної імплементації міжнародних договорів є застосовувані державами юридичні засоби такої імплементації, у зв'язку з чим розрізняють такі форми: національної імплементаційної правотворчості, національного імплементаційного правотлумачення та національного імплементаційного правозастосування. До перших (залежно від наявності імплементаційного нормативно-правового акта) належить: формальна інтеграція та змістовна інтеграція. До другої групи форм віднесено: тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування у національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх конституційності. До форм національного імплементаційного правозастосування (залежно від можливості суб'єктів національного права безпосередньо застосовувати норми міжнародного права в національній правовій системі) належать пряме застосування і непряме застосування;
- з'ясовано фактори, що зумовлюють форми національної імплементації міжнародних договорів, а саме внутрішній (національна процедура надання згоди на обов'язковість міжнародного договору) та зовнішній (членство у складі міждержавних об'єднань);

удосконалено:

- положення про зміст і форму національної імплементації міжнародних договорів. Під змістом національної імплементації міжнародних договорів пропонується

розуміти діяльність органів держави, що спрямована на виконання нею норм міжнародних договорів за допомогою юридичних та організаційних засобів. Зміст національної імплементації міжнародних договорів проявляється в юридичних та організаційних формах, зокрема юридичній формі національної імплементації міжнародних договорів властиві такі ознаки: а) специфічні засоби, а саме юридичні; б) специфічний суб'єкт (органи державної влади); в) юридична значущість, тобто діяльність суб'єктів породжує юридичні наслідки; г) особлива мета (виконання міжнародно-договірних зобов'язань держави); г) регламентованість національним правом; д) стадійність;

- класифікацію форм національної імплементації міжнародних договорів, а саме виокремлено такі її підстави: суб'єкт здійснення, територія поширення, спосіб юридичного закріплення форми національної імплементації міжнародних договорів у національній правовій системі;

набули подальшого розвитку:

- положення про закономірності використання форм національної імплементації державами залежно від типу правової системи, зокрема, європейські держави англо-американського та скандинавського типів правової системи використовують змістовну інтеграцію, непряме застосування, натомість державам романо-германського типу правової системи більше властива формальна інтеграція, як пряме, так і непряме застосування, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування в національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх конституційності. Тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів спільне для всіх типів правових систем, до яких належать європейські держави;

- удосконалення форм національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна, у зв'язку з чим пропонується удосконалити формальну інтеграцію та пряме застосування, передбачивши пряму дію та примат над законами норм міжнародних договорів у статті 9 Конституції України, а також удосконалити тлумачення норм міжнародних договорів на предмет конституційності шляхом закріплення у статті 151 Конституції України принципу максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки дисертації стимулюватимуть подальші наукові дослідження і дискусію щодо форм національної імплементації міжнародних договорів. Викладені в роботі висновки та рекомендації можуть бути використані:

у науково-дослідницькій діяльності – для подальшого розвитку теорії про національну імплементацію міжнародних договорів, поглиблення знань про основні форми національної імплементації міжнародних договорів та особливості їх використання в європейських державах. Матеріали дисертації можуть використовуватися для подальшого розвитку науки загальної теорії права, науки порівняльного права, науки міжнародного права;

у навчальному процесі – для підготовки навчальних посібників, підручників, під час викладання курсів «Загальної теорії права», «Порівняльного правознавства», а також спецкурсу «Імплементація міжнародних договорів в Україні»;

у правотворчій, правотлумачній, правозастосовній діяльності – для удосконалення нормативного регулювання національної імплементації міжнародних договорів в Україні, що підтверджується Листом Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції № 04-17/16-1265(269814) від 2 листопада 2015 р.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та філософії права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Роль права та закону у громадянському суспільстві» (м. Одеса, квітень 2012 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правова система України: сучасний стан та способи подальшого розвитку» (м. Запоріжжя, липень 2012 р.), XIX Звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, лютий 2013 р.), XX Звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, лютий 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Правові реформи в Молдові, Україні та Грузії в контексті євроінтеграційних процесів» (м. Кишинів, Республіка Молдова, листопад 2014 р.), XXI Звітній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, лютий 2015 р.), а також обговорювалися без опублікування тез на Міжнародній конференції «Центрально-Європейський форум молодих правників «Сучасні тенденції розвитку права держав Центрально-Східної Європи» (м. Вроцлав, Республіка Польща, березень 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено в одинадцяти публікаціях, зокрема у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, з них – одна публікація в іноземному юридичному виданні, а також у тезах наукових доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 204 сторінки, з яких список використаних джерел займає 28 сторінок та налічує 251 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, вказано на зв'язок роботи з науковими планами, охарактеризовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методологію дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості про їх апробацію та опублікування.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження форм національної імплементації міжнародних договорів» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу наукових джерел з питань форм національної імплементації міжнародних договорів та методології дослідження.

У підрозділі 1.1 *«Стан дослідження форм національної імплементації міжнародних договорів»* проаналізовано наукові праці, що стосуються концепцій співвідношення міжнародного та національного права, національної імплементаційної практики європейських держав, класифікації форм національної імплементації міжнародних договорів. Зазначається, що в українському загальнотеоретичному і порівняльно-правовому правознавстві і досі немає спеціальних монографічних досліджень, присвячених формам імплементації міжнародних договорів європейськими державами.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дисертаційного дослідження»* охарактеризовано методологічні засади дослідження форм імплементації міжнародних договорів європейськими державами та основні методи, що були використані під час дослідження.

Для аналізу предмета дослідження взято за основу діалектичний підхід до вивчення правових явищ, який застосовано під час дослідження розвитку форм національної імплементації міжнародних договорів у європейських державах. Використано порівняльно-правовий метод, герменевтичний метод та метод загальної теорії держави і права.

Другий розділ «Форми імплементації міжнародних договорів державою: загальнотеоретична характеристика» містить два підрозділи, в яких розкрито зміст національної імплементації міжнародних договорів, сформульовано поняття та визначено

ознаки форми національної імплементації міжнародних договорів. Окрім того, з'ясовано види форм національної імплементації міжнародних договорів.

Підрозділ 2.1 «Поняття форми національної імплементації міжнародних договорів» присвячений встановленню змісту національної імплементації міжнародних договорів, визначенню ознак та формулюванню поняття форми національної імплементації міжнародних договорів. З'ясовано, що змістом національної імплементації міжнародних договорів є діяльність органів держави, що спрямована на виконання норм міжнародних договорів за допомогою юридичних та організаційних засобів. Зміст національної імплементації міжнародних договорів проявляється в організаційних та юридичних формах. Визначено такі ознаки юридичної форми національної імплементації міжнародних договорів: а) специфічні засоби, а саме юридичні; б) специфічний суб'єкт (органи державної влади); в) юридична значущість, тобто діяльність суб'єктів породжує юридичні наслідки; г) особлива мета (виконання міжнародно-договірних зобов'язань держави); г) регламентованість національним правом; д) стадійність. Під формою національної імплементації міжнародних договорів пропонується розуміти сукупність процедур, прийомів і засобів вчинення державою юридично значущих дій, спрямованих на виконання нею своїх міжнародно-договірних зобов'язань. Поза межами аналізу залишено організаційні форми імплементації з огляду на правовий аспект дослідження.

У підрозділі 2.2 «Види форм національної імплементації міжнародних договорів» здійснено класифікацію форм національної імплементації міжнародних договорів за юридичними засобами та за іншими підставами. При цьому юридичні засоби розглядаються як ключова розмежувальна підстава, адже саме через юридичні засоби можна простежити основні видові відмінності форм національної імплементації міжнародних договорів. Відповідно, можна виокремити такі форми: національної імплементаційної правотворчості, національного імплементаційного правотлумачення та національного імплементаційного правозастосування.

До форм національної імплементаційної правотворчості віднесено змістовну інтеграцію та формальну інтеграцію. До форм національного імплементаційного правотлумачення віднесено: тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування в національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх конституційності. До форм національного імплементаційного правозастосування належать пряме і непряме застосування.

Форми національної імплементації міжнародних договорів можна прокласифікувати і за іншими підставами, а саме за суб'єктами здійснення: 1) органами законодавчої влади, 2) органами виконавчої влади, 3) судами. За територією поширення форми національної імплементації міжнародних договорів можуть бути індивідуальні (властиві одній державі) та колективні (характерні для групи держав, які є членами міждержавного об'єднання). За способом юридичного закріплення в національній правовій системі можна виокремити такі форми національної імплементації міжнародних договорів: регламентовані (підхід щодо характеру і статусу міжнародного договору закріплений на нормативному рівні) та нерегламентовані (підхід щодо характеру і статусу міжнародного договору формується в процесі правозастосування).

Третій розділ «Показники вияву форм національної імплементації міжнародних договорів та їх застосування в порівняльно-правовому аналізі практики європейських держав» складається з двох підрозділів, у яких розкрито особливості статусу та характеру дії міжнародних договорів у національних правових системах як показників вияву форм національної імплементації міжнародних договорів.

У підрозділі 3.1 *«Статус міжнародного договору в правовій системі держави»* зазначено, що статус міжнародного договору в національній правовій системі дозволяє з'ясувати можливість входження міжнародного договору в національну правову систему та його місце у цій системі, а також вказує на форму національної імплементаційної правотворчості та форму національного імплементаційного правотлумачення.

Щодо входження міжнародного договору в національну правову систему, то встановлено, що деякі держави проголошують міжнародний договір частиною національної правової системи (Андорра, Вірменія, Іспанія, Литва, Македонія, Росія), деякі – частиною національного законодавства (Албанія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Португалія, Румунія, Україна, Хорватія, Чехія, Білорусь). Також міжнародний договір розглядається як джерело права (Польща, Нідерланди). Деякі європейські держави вказують на необхідність прийняття імплементаційних актів, наприклад, відповідно до Конституції Ірландії (частина 6 статті 29) жоден міжнародний договір не стає частиною національного законодавства, окрім випадків, коли таке рішення прийме парламент. Є також група держав, конституції яких не містять положень щодо входження міжнародного договору в національну правову систему (Данія, Норвегія).

Щодо місця міжнародного договору в національній правовій системі, то значна частина європейських держав на конституційному рівні закріплює норму, згідно з якою міжнародні договори переважають над національним правом, окрім конституції (наприклад, Андорра (частина 4 статті 3 Конституції Андорри), Болгарія (частина 4

статті 5 Конституції Болгарії), Вірменія (стаття 6 Конституції Вірменії)), а Туреччина передбачає, що міжнародні договори мають силу закону (стаття 90 Конституції Туреччини). Натомість не знайдено прикладів закріплення примату міжнародних договорів над конституцією.

У підрозділі 3.2 «Характер дії міжнародного договору в правовій системі держави (пряма/непряма дія)» з'ясовано, що за характером дія міжнародного договору в національних правових системах може бути прямою або непрямою та вказує на форму національного імплементаційного правозастосування.

Деякі держави встановлюють пряму дію на конституційному рівні, наприклад, у Конституції Албанії (частина 1 статті 122) передбачено, що міжнародний договір має пряму дію, за винятком випадків, коли він не є самовиконуваним і його застосування потребує прийняття закону. Деякі держави вирішують це питання на законодавчому рівні (Латвія), а інші держави – у правозастосовній практиці (Польща). У державах, де нормам міжнародних договорів забезпечується пряма дія, використовується пряме застосування, а де нормам міжнародних договорів не забезпечується пряма дія – непряме застосування.

Четвертий розділ «Основні форми національної імплементації міжнародних договорів європейськими державами» складається з двох підрозділів та висвітлює закономірності використання європейськими державами форм національної імплементаційної правотворчості, форм національного імплементаційного правотлумачення та форм національного імплементаційного правозастосування. Також проаналізовано фактори, що зумовлюють вибір державою форми національної імплементації міжнародних договорів.

У підрозділі 4.1 «Форми національної імплементації міжнародних договорів за її юридичними засобами» визначено основні риси, властиві формам національної імплементаційної правотворчості, національного імплементаційного правотлумачення та національного імплементаційного правозастосування, а також встановлено закономірності використання цих форм європейськими державами.

При формальній інтеграції міжнародні договори стають частиною національного права (наприклад, у Нідерландах), а при змістовній – для такого «введення» потрібно в кожному конкретному випадку приймати імплементаційний нормативно-правовий акт (наприклад, у Великобританії). Європейські держави англо-американського та скандинавського типів правової системи використовують змістовну інтеграцію, натомість державам романо-германського типу правової системи властива формальна інтеграція.

При прямому застосуванні суб'єктам національного права забезпечується можливість безпосередньої реалізації норм міжнародних договорів. Своєю чергою,

непряме застосування – це форма національної імплементації міжнародних договорів, яка полягає у встановленні факту неможливості безпосередньої реалізації норми міжнародного договору суб'єктами національного права і проявляється через необхідність прийняття імплементаційного нормативно-правового акта. Пряме застосування використовують переважно держави романо-германського типу, а непряме – держави англо-американського та скандинавського типів правової системи. Наприклад, Великобританія прийняла Акт про права людини для уможливлення застосування положень Конвенції про права та основоположні свободи людини 1950 р. Проте держави з романо-германським типом правової системи можуть використовувати як пряме, так і непряме застосування одночасно (Італія, Польща).

Тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів – це форма національної імплементації міжнародних договорів, яка полягає у з'ясуванні змісту норми національного права зі зваженням на зміст відповідних норм міжнародних договорів, при цьому об'єктом тлумачення є норма національного права, а метою – взяття до уваги змісту норми міжнародного договору. Наприклад, Конституція Португалії (частина 2 статті 16), Конституція Румунії (частина 1 статті 20) безпосередньо вказують на необхідність тлумачення конституційних положень відповідно до міжнародних договорів з прав людини. Тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування в національній правовій системі – це форма національної імплементації міжнародних договорів, яка полягає у з'ясуванні змісту норми міжнародного договору для її подальшої індивідуалізації у правовідносинах між суб'єктами національного права, при цьому об'єктом тлумачення є норма міжнародного договору, а метою – індивідуалізація цієї норми для суб'єктів національного права. Тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх конституційності – це форма національної імплементації міжнародних договорів, яка полягає у з'ясуванні змісту норми міжнародного договору для визначення її відповідності нормам конституції певної держави, при цьому об'єктом тлумачення є норма міжнародного договору, а метою – з'ясування відповідності цієї норми конституції.

Встановлено, що Україна використовує такі форми національної імплементації міжнародних договорів: формальна інтеграція, пряме застосування, непряме застосування тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, для їх застосування в національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, на предмет їх конституційності.

З огляду на конституційну практику європейських держав запропоновано удосконалити формальну інтеграцію та пряме застосування, передбачивши пряму дію та примат норм міжнародних договорів у статті 9 Конституції України, а також удосконалити тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, на предмет конституційності шляхом закріплення у статті 151 Конституції України принципу максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України.

На підставі порівняльно-правового аналізу імплементаційної практики європейських держав можна простежити деякі закономірності. Виявлено, що європейські держави переважно використовують одночасно кілька форм національної імплементації міжнародних договорів, наприклад, поєднуються форми з використанням правотворчих засобів (формальна інтеграція) та правозастосовних засобів (пряме застосування). Наприклад, у Нідерландах пряма дія норм міжнародних договорів закріплена на конституційному рівні (формальна інтеграція), а Верховний суд Нідерландів зазначив, що норма міжнародного договору повинна бути достатньо зрозумілою, щоб виконувати роль джерела права (пряме застосування).

Існує також певна закономірність між типом правової системи та формою національної імплементації міжнародних договорів. Європейські держави англо-американського та скандинавського типів правової системи використовують змістовну інтеграцію, непряме застосування, натомість державам романо-германського типу правової системи властива формальна інтеграція, а також як пряме застосування, так і непряме застосування. Спільним для всіх типів правових систем, до яких належать європейські держави, є тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів. Тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування в національній правовій системі та тлумачення норм таких міжнародних договорів на предмет їх конституційності використовують лише держави з романо-германським типом правової системи. При цьому деякі держави у своїх конституціях (Туреччина (стаття 90 Конституції), Нідерланди (стаття 120 Конституції)) забороняють конституційний контроль чинних міжнародних договорів.

У підрозділі 4.2 «Фактори, що зумовлюють вибір форми національної імплементації міжнародних договорів» описано такі фактори, що зумовлюють вибір форми національної імплементації міжнародних договорів: внутрішній фактор, а саме національну процедуру надання згоди на обов'язковість міжнародного договору, та зовнішній фактор, зокрема, членство у складі міждержавних об'єднань.

Встановлено, що, залежно від ролі парламенту в процесі вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору, держава використовує певну форму національної

імплементативної правотворчості. Якщо згода парламенту не є юридично обов'язковою для прийняття державою міжнародних договірних зобов'язань, використовується змістовна інтеграція (Великобританія, Ірландія). У протилежному випадку необхідність згоди парламенту для набуття чинності міжнародним договором зумовлює використання формальної інтеграції (Україна, Нідерланди).

Порівнявши положення міжнародних договорів, на підставі яких утворено Європейський Союз (ЄС), Європейську асоціацію вільної торгівлі та Раду Європи, з'ясовано, що вступ до ЄС впливає на вибір державами-членами ЄС форм національної імплементативної міжнародних договорів. Виокремлено наступні особливості згаданого впливу: 1) використання державами-членами ЄС однакової форми національної імплементативної міжнародних договорів, котрі є частиною права ЄС; 2) наявність додаткової форми національного імплементативного правотлумачення, а саме делегування національним судом функції тлумачення норм права ЄС до Суду ЄС.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено нове наукове завдання, що полягає у виявленні та характеристиці форм національної імплементативної міжнародних договорів на основі порівняння імплементативної практики європейських держав. Одержані в процесі дослідження результати дозволяють зробити такі висновки:

1. Під формою національної імплементативної міжнародних договорів пропонується розуміти сукупність процедур, прийомів і засобів вчинення державою юридично значущих дій, спрямованих на виконання нею своїх міжнародно-договірних зобов'язань.

2. Встановлено, що основною юридично значущою підставою розмежування форм національної імплементативної міжнародних договорів є застосовувані юридичні засоби, у зв'язку з чим розрізняють такі форми: національної імплементативної правотворчості, національного імплементативного правотлумачення та національного імплементативного правозастосування. До форм національної імплементативної правотворчості віднесено формальну та змістовну інтеграцію, які відрізняються залежно від необхідності прийняття імплементативного нормативно-правового акта. До форм національного імплементативного правотлумачення належать: тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування у національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх

конституційності, які відрізняються між собою за об'єктом та метою тлумачення. Форми національного імплементаційного правозастосування: пряме та непряме застосування, що відрізняються між собою залежно від можливості забезпечення нормам міжнародних договорів прямої дії.

3. Показниками вияву форми національної імплементації в юридичній практиці європейських держав є статус та характер дії міжнародного договору в національній правовій системі.

4. Порівняльний аналіз імплементаційної практики європейських держав на предмет статусу міжнародного договору в національній правовій системі продемонстрував, що в конституціях деяких європейських держав вказано, що міжнародний договір не стає частиною національної правової системи (Фінляндія), при цьому у конституціях кількох європейських держав (Данія, Норвегія, Швеція, Ісландія) відсутні положення щодо статусу міжнародного договору в національній правовій системі. Проте значна частина європейських держав на конституційному рівні передбачає, що міжнародні договори стають частиною національної правової системи (Албанія, Андорра, Азербайджан, Болгарія, Вірменія, Греція, Іспанія, Литва, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Сербія, Україна, Хорватія, Чехія). Також значна частина європейських держав на конституційному рівні закріплює примат міжнародних договорів над законами, проте не знайдено прикладів встановлення примату міжнародних договорів над конституцією.

5. Встановлено, що за характером дії міжнародного договору в національних правових системах може бути прямою та непрямою залежно від можливості суб'єктів національного права застосовувати норму міжнародного договору безпосередньо. Лише незначна частина європейських держав передбачає пряму дію на конституційному рівні (Албанія, Казахстан, Ліхтенштейн, Португалія, Сербія, Словенія). У деяких державах визначення можливості забезпечення прямої дії нормам міжнародного договору віднесено до відання національних судів (Польща).

6. З'ясовано, що Україна використовує такі форми національної імплементації міжнародних договорів: формальна інтеграція, пряме застосування, непряме застосування, тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, для їх застосування у національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, на предмет їх конституційності.

7. Визначено два напрями удосконалення форм національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна. Перший напрям полягає в

удосконаленні формальної інтеграції та прямого застосування шляхом безпосередньої вказівки на можливість прямої дії та примату над законами норм міжнародних договорів у статті 9 Конституції України. Другий напрям полягає в удосконаленні тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано Україною, на предмет конституційності шляхом передбачення у статті 151 Конституції України принципу максимального узгодження норм міжнародних договорів та норм Конституції України.

8. Виявлено певні закономірності використання європейськими державами форм імплементації міжнародних договорів. А саме, перша закономірність проявляється в тому, що європейські держави переважно використовують кілька форм національної імплементації міжнародних договорів одночасно, наприклад, поєднують форми з використанням правотворчих (формальна інтеграція) та правозастосовних засобів (пряме застосування).

9. Наступна закономірність проявляється в залежності між типом правової системи, до якого належить держава, та використанням державою певної форми національної імплементації міжнародних договорів. Спільним для всіх типів правових систем, до яких належать європейські держави (романо-германська, англо-саксонська та скандинавська), є тлумачення норм національного права з урахуванням норм міжнародних договорів. Європейські держави англо-американського та скандинавського типів правової системи використовують змістовну інтеграцію, непряме застосування, натомість державам романо-германського типу правової системи більше властива формальна інтеграція, як пряме, так і непряме застосування, тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, для їх застосування в національній правовій системі та тлумачення норм міжнародних договорів, згоду на які надано державою, на предмет їх конституційності.

10. Ще одна закономірність полягає в зумовленості форм національної імплементації міжнародних договорів внутрішнім (національна процедура надання згоди на обов'язковість міжнародного договору) та зовнішнім (членство у складі міждержавних об'єднань) факторами. Держави, де парламент бере участь у наданні згоди на обов'язковість міжнародних договорів, використовують переважно формальну інтеграцію (наприклад, Україна), а держави, де участь парламенту не є необхідною – відповідно змістовну інтеграцію (Великобританія). Зовнішній фактор полягає у впливі вступу до міждержавного об'єднання на вибір форми національної імплементації міжнародних договорів державою, що є членом такого міждержавного об'єднання. На прикладі ЄС встановлено такі особливості згаданого впливу: 1) використання державами-членами ЄС однакової форми імплементації міжнародних договорів, котрі є частиною права ЄС; 2)

наявність додаткової форми національного імплементаційного правотлумачення, а саме делегування національним судом функції тлумачення норм права ЄС до Суду ЄС.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Галецька Н. Б. Імплементація норм міжнародного права у Великобританії: окремі аспекти / Н. Б. Галецька // Роль права та закону у громадянському суспільстві: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 20–21 квітня 2012 р.– Одеса: Причорноморська фундація права, 2012. – С. 13–14.

2. Галецька Н. Б. Чинники, що впливають на вибір форм імплементації: європейська практика / Н. Б. Галецька // Правова система України: сучасний стан та способи подальшого розвитку: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 липня 2012 р. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. – С. 10–12.

3. Галецька Н. Б. Форми національної імплементації міжнародних договорів / Н. Б. Галецька // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XIX Звіт. наук.-практ. конф., 7–8 лютого 2013 р. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2013. – С. 5–7.

4. Галецька Н. Б. Форми національної імплементації норм міжнародних договорів / Н. Б. Галецька // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. – 2013. – № 57. – С. 19–24.

5. Haletska N. Forms of Implementation of International Treaty Norms/ N. Haletska // *Legea si Viata / Republica Moldova*. – 2014. – № 6. – С. 35–39.

6. Галецька Н. Б. Загальнотеоретична характеристика поняття «форма національної імплементації» / Н. Б. Галецька // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. – 2014. – № 59. – С. 3–8.

7. Галецька Н. Б. Види форм національної імплементації міжнародних договорів: загальнотеоретичні аспекти / Н. Б. Галецька // Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження». – 2014. – № 2. – С. 97–106.

8. Галецька Н. Б. Форма національної імплементації: поняттєво-термінологічне забезпечення / Н. Б. Галецька // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XX Звіт. наук.-практ. конф., 6–7 лютого 2014 р. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2014. – С. 5–9.

9. Галецька Н. Б. Особливості національної імплементації міжнародних договорів державами-членами міждержавних об'єднань (на прикладі Європейського Союзу) / Н. Б. Галецька // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: Междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинев, Республика Молдова, 7–8 ноября 2014 г.). – Кишинев, 2014. – С. 230–232.

10. Галецька Н. Б. Національна імплементація Угоди про асоціацію між ЄС і Україною: деякі теоретичні аспекти / Н. Б. Галецька // Держава і право: зб. наук. пр. – 2014. – № 66. – С. 27–35.

11. Галецька Н. Б. Порівняльна характеристика матеріальної інкорпорації та автоматичної інтеграції як форм національної імплементації / Н. Б. Галецька // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XXI Звіт. наук.-практ. конф., 12–13 лютого 2015 р. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2015. – С. 8–11.

АНОТАЦІЯ

Галецька Н. Б. Форми імплементації міжнародних договорів європейськими державами: порівняльно-правове дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2015.

Дисертацію присвячено вивченню закономірностей використання європейськими державами форм імплементації міжнародних договорів. У роботі розкрито ознаки та сформульовано поняття форми національної імплементації міжнародних договорів, визначено її види, показники вияву форм національної імплементації міжнародних договорів, охарактеризовано форми національної імплементаційної правотворчості, форми національного імплементаційного правотлумачення та форми національного імплементаційного правозастосування.

Також у дисертації визначено фактори, що зумовлюють вибір форми національної імплементації міжнародних договорів. У роботі з'ясовано форми національної імплементації міжнародних договорів, які використовує Україна, та запропоновано напрями їх удосконалення.

Ключові слова: форма національної імплементації міжнародних договорів, форми національної імплементаційної правотворчості, форми національного імплементаційного правотлумачення, форми національного імплементаційного правозастосування.

АННОТАЦИЯ

Галецкая Н. Б. Формы имплементации международных договоров европейскими государствами: сравнительно-правовое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко Министерства образования и науки Украины, Львов, 2015.

Диссертация посвящена изучению закономерностей использования европейскими государствами форм имплементации международных договоров. В работе изучаются признаки и формулируется понятие формы национальной имплементации международных договоров, устанавливаются ее виды; также освещаются показатели определения форм национальной имплементации международных договоров, характеризуются формы национального имплементационного правотворчества, формы национального имплементационного правотолкования и формы национального имплементационного правоприменения.

В диссертации определяются факторы, обуславливающие выбор формы национальной имплементации международных договоров. Также в работе определены формы национальной имплементации международных договоров, используемых Украиной, и предложены направления их усовершенствования.

Ключевые слова: форма национальной имплементации международных договоров, формы национального имплементационного правотворчества, формы национального имплементационного правотолкования, формы национального имплементационного правоприменения.

SUMMARY

Haletska N. B. Implementation Forms of International Treaties in European Countries: Comparative Legal Analysis. – Manuscript.

Thesis for the attainment of the scholar degree of the Candidate of Legal Sciences, specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Politics and Law Doctrine. – Ivan Franko National University of Lviv of Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2015.

The thesis is devoted to the analysis of usage patterns of national implementation forms of international treaties by European countries. The paper analyses features and formulates the concept of national implementation form of international treaties, as a combination of

procedures, methods and means of commitment of legally significant actions by the state in order to fulfill its international treaty obligations. It was determined that the treaty status and effect are indicators for distinguishing national implementation forms of international treaties. It was established that legal means are the main legally meaningful distinction for national implementation forms of international treaties, and therefore following forms can be distinguished: 1) national implementing law-making forms, 2) national implementing interpretation forms and 3) national implementing enforcement forms. Formal integration and material integration belong to national implementing law-making forms. Interpretation of national law with due account to international treaty norms, interpretation of international treaty norms for further national enforcement and interpretation of international treaty norms on compliance with constitution are national implementing interpretation forms. Direct enforcement and indirect enforcement belong to national implementing enforcement forms.

Based on a comparative study of the implementation practice of European countries certain usage patterns of national implementation forms of international treaties have been revealed. Namely, the first pattern is evident in the fact that most European countries use certain national implementation forms of international treaties simultaneously, for example the formal integration is combined with the direct enforcement. Next pattern can be seen in the dependence between the type of legal system to which the state belongs and the use of a certain national implementation form of international treaties. Another pattern can be demonstrated in the conditionality factors shaping the national implementation forms of international treaties, particularly, the national factor (national procedure for granting consent to be bound by the international treaty) and the external factor (membership in international organization). Using EU as an example following peculiarities of the influence of the membership in the international organization on the choice of the national implementation form of international treaties have been found out: 1) EU members use the same national implementation form of international treaties with respect to international treaties forming part of EU law; 2) the existence of an additional national implementing interpretation forms, particularly, the delegation of the interpretation function by the national court to the European Court of Justice.

The thesis deals with national implementation forms of international treaties used by Ukraine and suggests ways of their improvement. Particularly, it is proposed to amend Article 9 of the Constitution of Ukraine by establishing direct effect and supremacy of international treaties and to amend Article 151 of the Constitution of Ukraine by adding a principle of friendly interpretation of international treaty norms and constitutional norms.

Keywords: national implementation form of international treaties, national implementing law-making forms, national implementing interpretation forms and national implementing enforcement forms.

Підписано до друку 7.12.2015 р.
Формат 60x84/16 Обсяг 0,9 авт. арк.
Тираж 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельська В.О.
79037, м. Львів, вул. Студинського, 4.
Виписка з ЄДР серія АА № 543619 від 22.10.2007 р.
Тел.: 096 270 62 87; 050 227 91 39.
e-mail: genaprint@gmail.com